

ГОЈКО БОЖОВИЋ

ПЕКИЋЕВА ИСТОРИЈА ВРЕМЕНА

САЖЕТАК: Пекићев велики роман или систем романа *Злајно руно* почива на особеној концепцији времена. Предочавајући дубине оснивачких митова балканске и европске цивилизације, потом историју у дугом трајању од Андријанопољске битке 1205. до Бадње вечери 1941. године, али се у извесној мери окрећући и приповедању будућности, *Злајно руно* се утемељује на идеји цикличног времена и оспорава линеарну концепцију времена. Представљајући знатан временски опсег кроз повест једне трговачке породице, писац излаже критику материјалистичке цивилизације и велику повест грађанског света од часа настанка до сусрета са финалним тренутком своје историје. При свему томе, Пекић посеже за ремитологизацијом и користи поступке фантазмагоризације приповедања и антропологизације историјског и митског искуства.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: време, историја, мит, фантазмагоризација приповедања, антропологизација историјског и митског искуства, ремитологизација, хроника, грађански свет

У *Злајном руно* нису статични ни време ни простор. Међусобно повезани и условљени, ова два принципа се јављају у читавом низу разноликих појавности. При томе, из једног времена у друго, као и из једног простора у неки наредни, писац са својим јунацима и опсесивним мотивима иде лако и често, с прекорачивањем временских и просторних граница које нипошто нису једноставне. Погледајмо како се у једном привилегованом тренутку приповедања *Злајној руно* сажима тај просторни распон: „од Јолка до Еје, од Олимпа до Алпа, од Истока до Запада”¹ Упредујући на овакав начин временске и просторне нити, при чему добијамо

¹ Борислав Пекић, *Злајно руно*, књ. I, Свјетлост, Сарајево 1990, 41.

епски замах без хронолошке линеарности, у непрестаном смењивању историјског времена трајања неког догађаја, процеса или читаве епохе и субјективног доживљаја историје у свести неког Пекићевог јунака или приповедача, писац *Златној руни* на нескривен начин сугерише сопствену концепцију приповедног времена од чије реализованости зависи судбина романа.

Није немогуће замислити како би, на Пекићеву тему, текао роман с традиционалном концепцијом времена. Од аргонаутичке потраге за златним руном – чији смисао је измењен већ самом чињеницом да у херојском амбијенту пребива неко ко није херој, Ноемис, претходник материјалистичке страсти историје, преко времена у којима се мит нејасно дели од историје која тек почиње, преко оглашених историјских епизода или важних догађаја у историји породице Његован – до Бадње вечери 1941. године смењивали би се, један за другим, постепено и по задатом историјском реду, призори и догађаји, судбински тренуци и њихови актери. Тако би се сводио рачун једне фирмонаутике и једне цивилизације, при чему би настао линерано исприповедани историјски роман који би, и у композицији и у начину излагања, морао да буде потпуно другачије организован, док би статус Породичног Духа – као обједињујућег делатног принципа приповедања у Пекићевом роману који уједно држи и нити породичне авантуре и укупно време о коме се у роману говори – био у потпуности доведен у питање. Уместо сећања Пекићевих јунака која се у *Златној руни* дају у нелинеарним низовима, уместо различитих гласова из историје или из породице чији одједици опредељују токове романа, обједињујућа приповедачка свест морала би да буде саображена с континуираним развојем историје од оснивачких митова европске цивилизације, преко оснивачких митова породице Његован, до смењивања година и датума изразите симболичке и стварне историјске носивости:

...1769, у Москопоље нас попалили. Рефољуција веле. У Бијограду нас, 1806, сотрли. Јопе због рефољуцију. У Бечу, 1848, кад су јурели Метерњака, глафу ко да је греческа, нису нас дирали, нисмо ни били тамо. Тамо су јебали матер твојим Синама, баруњима, Томанијо, госпођо...²

Или још један у мноштвеном низу година које се, узете заједно, обликују у непрекинуту хронику грађанског света:

Има сврхе Фабрика чоје г. Евгењија Михела, 1898. утемељена...
Пифара Чифутина Ђоршија Вајферта из 1873... Клањица Српског

² Исто, 200.

акцијонарског друштва, с наши улози, 1899... Парна столарија Радосављевић и Фабрика кола Стевана Бакше 1890... Фабрика кожа Барљовац, и Његован, ињкогнито... које беше?... Године 1887, јесте... Затим Бајлонијев парњи мљин 1883... Бродоградилште на Чукарици 1895... Белгијско друштво за паљидрвце 1887...³

Рефренско понављање година маркира важне тачке у породичној или општој трговачкој историји, у националној или европској историји једног времена. У том низању година време се симболички згушњава, чиме се отвара могућност памћења догађаја било које историјске врсте, док се хроника исприповедане историје сажима на људску меру.

Али све што је замисливо никако не може бити реализовано. У људској моћи није да на хронолошки начин исприповеда огромно време које је Пекић узео за предмет свога романа. Такав облик приповедања не би био само обимнији од постојећег *Злајној руна* већ би у неисцрпности и бескрајности таквог приповедања стао сваки људски дан од првог људског мита до тренутка приповедања, од најдубље историјске прошлости до претпостављене историјске будућности, од изласка у мит до повратка у мит. Континуирано приповедање историјског времена, осим што би се опирало могућности окончања, сукобљавало би се и с пишем идејом цикличног тока историје и укупног времена.

Пошто је таква врста реконструкције немогућа, а и препричавање Пекићевог, на сасвим другим основама датог романа, јесте врло неизван и компликован поступак, писац се одлучио за модерну, фрагментаризовану повест у којој непрегледна маса времена бива организована у концентричним круговима три велике етапе (време разлистано на мит, историју и будућност, при чему су токови мита и будућности нужно неизвесни и измичу пуном разумевању, док токови историје својим обимом и садржајима увек остају непотпуни и захтевају нове интерпретације), али и доследном примењеним антрополошким интересовањем за неколико темељних митских и историјских мотива европског културног круга.

Време је овладало Пекићевим романом. У једном од многобројних аутопоетичких коментара, писац скреће пажњу коју је „придао проблему времена, учинивши да читаво *Злајно руно* зависи од принципа схватања времена”.⁴ Ако се време предочено у

³ Исто, 250.

⁴ Борислав Пекић, *У истрајању за Злајним руном*, приредила Љиљана Пекић, редактура Владета Јанковић, БИГЗ, Београд 1997, 326.

Злајном руну схвати на начин који сугерише читања великих реалистичких романа, онда ће се читалац суочити с тешко решивим проблемом организације огромне грађе овог романа. Хронолошко време није конститутивни принцип *Злајној руни*. Напротив, оно се том времену опире и превазилази га, задржавајући суверено право да се у многим својим пасажима позабави управо проблемом историјског тока времена. Време је дато у вртложном смењивању мита и историје, прошлости и будућности, старије и новије историје, породичних прича и великих историјских догађаја. Све је то дато у напоредним низовима приче, а неретко и уједно, у симбиотичком јединству кружног и изукрштаног тока времена које се опире било каквој хронолошкој периодизацији.

Покуша ли се, барем сумарно, обновити исприповедано или подразумевано време Пекићевог романа, време које је у свом тоталитету, онако како га је замислио писац, вероватно непреводиво у целини ни у један други жанр, видеће се како оно превазилази свако замисливо људско време. То није ни нека шире заснована садашњост, ни ма како неодређена прошлост, нити нека од могућих епоха људске цивилизације већ све то уједно и много више од тога. Уз мало метафоричке слободе, али оне коју сугерише ово дело, *Злајно руно* подразумева укупну историју људске цивилизације, коју потом продубљује митом као временом које се у неком нејасном часу раздружује од историје, али наставља да оличава простор и време људских снова и очекивања, док свему томе придодаје време које претходи миту као симболички израз онога што се у људској цивилизацији може само наслутити, али се не да ни доживети, нити испунити сопственим смислом.

Од свевременских, аркадијских зона, преко постања мита и постања историје Пекић долази до половине 20. века, пратећи судбину једног геноса и судбину једног, симеонског, рачунског и трговачког принципа на Балканском полуострву као месту постања европске цивилизације. Временска неомеђеност, дата у три огромне, мада по трајању међусобно неупоредиве етапе, удружена са симболички привилегованим простором, даје Пекићу моћну позадину за романескну, иронијом прожету критику материјалистичког греха људске цивилизације. Критика материјалистичке цивилизације предочена је у *Злајном руну* као критика парадигме једног разумевања живота проведеног у рачуну и стицању. Да би се таква парадигма спознала у што целовитијем облику, Пекићев роман мора да захвати и у мит, и у протеклу историју, и у наслућену будућност, дакле, да осети цикличност времена како би се суочио с рачунским доживљајем света и егзистенције. То је парадигма из које не искорачује Пекићев човек у *Злајном руну*: у њој

је корен његовог трговачког успона и узрок његовог пада у трговачким циклусима и у циклусима историјских процеса.

„Замишљени као економски богови балканског капиталистичког мита”,⁵ Симеони су нужно суочени са остварењем свог трговачког подухвата у историјским околностима. Ако трговина зависи од њихове страсти и умешности, историја је изван њихових моћи, чак и када у њој наступају у важним улогама. Сама симеонска породична пословица имплицира однос породице и историје: „Где је много историје, мало је среће.” Симеонска фирмонаутика одвија се у масама митског и историјског времена, самим тим, критика материјалистичке цивилизације чији су Симеони повлашћени носиоци у роману неодојива је од пишчеве концепције времена:

Однос историјског и психолошког, јавног и личног, објективног и субјективног, епског и драмског, мења се и мењаће се једино у зависности од односа историје и Његована. Кад год догађаји буду угрожавали породицу, историјско ће бити у извесној превази, мада и тада поимано искључиво са становишта породице, дакле, субјективно, психолошки (1453, 1566, 1690, 1769, 1804–1813, 1914–1918, 1941, 1944–1945...). Кад год су Његови „јачи” од историје, или бар од ње сразмерно безбедни, психолошко, лично, такорећи „приватно”, у превази је (1521, 1817, 1830, 1848, 1867, 1903, 1907, 1910–1912). Две компоненте су, међутим, амалгамисане.⁶

„Пре употребе, историју треба светом помашћу дивинизирати да бисмо је лакше сварили”, говоре гласови Његован Турјашких окупљених у Турјаку.⁷ Починјући из конкретне временске и просторне тачке, ова хроника грађанског света, сва од његових тефтера и рачуна, профита и шпекулација, парница и салда, гласова и хорова, суочаваће се и с трговачким рачунима и с породичним ломовима: „Историја ти је, госпођо, ко Кредитњи завод јал’ Хипотекарња бањка.”⁸ Или: „Не може ни Историја ниједном сталежу сталњо рокофи отплате да пролонгира. Црњи Коњти дан увек дође. [...] Ајде, људи, да се срачуњамо. Да видимо ко коме дугује.”⁹ За разлику од трговачких рачуна, који морају бити уклопљени, рачуни са историјом никада нису сведени до краја. У њиховој отворености указује се трагичка судбина судара са историјским процесима и догађајима: „Какав сађ Константинопољис и Мехме-

⁵ Борислав Пекић, *Злајно доба дијалога*, приредиле Љиљана и Александра Пекић, Службени гласник, Београд 2012, 35.

⁶ Исто, 36.

⁷ Борислав Пекић, *Злајно руно*, књ. I, 146.

⁸ Исто, 129.

⁹ Исто.

дови коњски репофи, каква црња 1453? [...] И једино је стварно неки Симеон до Бијограда за Бечког рата и после 1737. године допро. Па какви су ондак то матраци?”¹⁰

Изводећи тефтер породичне историје и трговачке Аргонаутике од пада Цариграда 1453. до породичног окупљања у Турјаку 1941, уз историјске реминисценције које задиру у дубљу историјску прошлост и, ређе, уз приповедање будућности које одлази деценијама унапред у зону пуне неизвесности, Симеон се, оличавајући породицу, посвећује „новом свођењу рачуна” и „салдоконтирању њихове земаљске историје”.¹¹ Једно од таквих свођења рачуна подразумева практично читаву породичну историју доводећи различите епизоде историје у једну исту временску раван:

А стварност Његована, њихова ахасферска историја, нарочито она око 1769. и напуштање Москопоља, она диванска после емиграције у Земун, и она 1903. и 1919, која је, уз 1867. и 1872, обележавала кључне датуме њихових унутрашњих, душевних сеоба, симеонски дух те историје што је од Цариграда, 1453, преко Јањине, Москопоља, Крагујевца и Београда до Турјака подно Алпа, од једног до другог прворођеног Симеона, све бодријим завеслајима Арго геноса примицао Златном Руну, све, дакле, на основу чега би ваљало изградити диспозиције за апелацију у њихову корист, у највећој мери беше противуречно и конфузно, па у тако мобилном стању неподобно да послужи за премису иоле озбиљном закључку о смислу, значењу и стварним перспективама породичне Аргонаутике.¹²

Тренутак у коме почиње приповедање *Злајној руни* утолико је специфичан што је истинске опасности за породицу у историји која само што се није објавила на сав глас више свестан Породични Дух него већина чланова породице Његован Турјашких који су се нашли у замку у Турјаку на Бадње вече 1941. године. Трговачко искуство, професионална оствареност, разумевање околности – ништа од тога не припрема у довољној мери припаднике породице Његован Турјашки за сусрет са историјом у коме ће доживети слом своје класе и страшни суд своје цивилизације. Породично искуство подразумева слојеве проживљеног времена породице насталог кроз историју ове трговачке аргонаутике. Да би се то искуство исказало у оквиру једног заокруженог, макар и у тој мери волуминозног романа какво је *Злајно руно*, писац посеже за две еминентно приповедачке и сазнајне перспективе.

¹⁰ Борислав Пекић, *Злајно руно*, књ. II, 208

¹¹ Борислав Пекић, *Злајно руно*, књ. I, 56.

¹² Исто, 51.

Једно је фантазмагоризација приповедања у којој се непрестано сусрећу, укрштају и стапају најразличитија историјска и митска времена, субјективни доживљај историје и оно што се објективно догодило у неком часу историје. Кроз фантазмагорије се објављује укупно историјско искуство у појавама утвара без којих је незамисливо свођење рачуна породице Његован. Друго је антропологизација историјског и митског искуства. Митове стварају људи да би објаснили своје постојање и да би дошли до самих основа властите и укупне људске егзистенције. Историја се догађа конкретним људима суоченим са оквирима свог постојања. Колико год историјске моћи превазилазиле и оквире људског живота и моћ конкретних људи, па чак и оних који имају несумњиву историјску улогу или који остварују огромне трговачке подухвате у друштвеним околностима које су им додељене, једном одиграна историја није ни слепа, ни отуђена, нити од сваког разумевања одвојена сила. Постајући део било ког људског искуства, историја, самим тим, постаје искуство за сваки људски живот. У тој тачки је антрополошки смисао историје неодвојив од људског трајања и од људске судбине. У сусрету фантазмагоризације приповедања и антропологизације историјског и митског искуства уобличава се основни ток романескног света Пекићевог *Злајној руна*:

Јер Симеон Његован, Газда, стожерна личност Руна и збир свих мртвих и живућих Симеона, не сећа се, у обичном смислу те речи. Он има утваре. Иначе би било немогуће објаснити његово памћење догађаја који су се збили неколико стотина година пре него што се он званично родио. Турску опсаду Цариграда 1453, на пример, или пад Сигета 1566, освајање Београда 1521, Сеобу Срба и Бечки рат деведесетих година XVII века и разарање Москопоља 1769. Јер ја се као приповедач, као Борислав Пекић, осим у првом поглављу I тома и у последњем VII, не појављујем. Газдине визије повести геноса Његована, нешто су што је он, присутношћу свих Његована у њему, успео да изобрази у слике и дубље сазнање о њиховој животној аргонаутици.¹³

Ако сваки Његован оживљава у Породичном Духу, постајући вечно присутни Симеон Његован, оличење свих Његована појединачно и обједињено искуство свих Његована који су се икада указали у миту или у историји, онда се у тој пишевој замисли указује антропологизација митског и историјског искуства. Утваре које се указују Симеону Његовани нису само живе слике историје и људи

¹³ Борислав Пекић, *Злајно доба дијалога*, 55.

у њој већ и фантазмагоријско упризорење историјског трајања без кога је немогуће разумети историју која је у току и историје која само што није почела. „Није на Балкањ жифело, мрело се. Моји Пелашани одвајкуде, Јелини и Слафени откађ дођоше, Симеони како који, како кађ”, говори у потоњем часу Симеон сводећи рачуне са собом, породицом и Томанијином душом.¹⁴ Сумирајући породично и балканско искуство историје, Симеон се и у коначном часу осећа као језгро породице:

Ноћас су сви Симеони око мене. И што умирем, јесте, а и Бадњак је. Видим их по буцаци како крцкају ораси што за њих свуда поразбацани. Имаче су мајом у оцак, гди им топло. То је зело необично, Томанијо. Док жифи биљи, грдно се ватре бојали, никад близу ње не хтели, а сађ изнад огњиште, у оцак обитафаду и ништо се не плашу кроз ватру саћи на седњици од Управњи одбор.¹⁵

Примичући се крају, Симеон се примиче ватри кроз коју ће проћи да би, после свих искушења, напустио историју и ушао у мит, где га чека почетак новог циклуса и аргонаутика кроз коју се објашњава жудња материјалистичке цивилизације коју је он, као архетип свих Његована, оличавао. Док се на утварном Управном одбору окупљају и мртви и живи, док се Симеон припрема да, прекаљен ватром кроз коју ће проћи, постане савршени црни коњ, у том тренутку се срећу сви тренуци историје која је минула, мит који није завршен и историја која ће се претворити у нови циклус. Време у свом кружењу постаје једно.

Ако су сви у мени (Симеони – прим. Г. Б.), ако им ја смисао, а ја га немам, каквог га они имају? Ако хтељи Златно Руњо, а ја за другим жуђим, како до свога да стигњу кад крму Арга ја у руке држим и лађу са све њих другоме, своме смеру водим?¹⁶

Тај смер наводи Симеона да, обарајући „главањ са огњишта”¹⁷ и пролазећи кроз ватру, постане бесмртни црни коњ.

Историјски ток симеонске фирмонаутике почиње у Једрену. Излазећи у неодређеном тренутку из тмине мита на светло историје, при чему је први дефинитивно потврђени историјски догађај Адријанопољска битка 1205, фирмонаутика у Једрену траје до 1361. године, када се наставља у Цариграду. Пад Цариграда 1453.

¹⁴ Борислав Пекић, *Златно руно*, књ. VI, 402–403.

¹⁵ Исто, 403.

¹⁶ Исто, 407.

¹⁷ Исто, 419.

означиће измештање фирмонаутике из дате историјске егзистенције у Тивај, где ће трајати до 1571. године. Потом се прати историјски след фирмонаутике од Јањине (1571–1739) и Москопоља (1739–1769), преко Крагујевца (1769–1783) и Београда (1783–1921), па све до Турјака поред Љубљане и финалне тачке овог дугог историјског кретања (1921–1941). Историјске епизоде симеонске фирмонаутике су неједнаке по свом трајању – од неколико деценија до неколико векова – и по свом трговачком или историјском садржају. Породица нема једнак успон нити подједнако важне симболичке тачке памћења у свакој од поменутих историјских епизода. Као што историја није на исти начин подложна породичном памћењу нити у истој мери постаје део цивилизацијског искуства, тако се ни у самом приповедању време не рефлектује на исти начин. Некада се елементи историјског трајања дају у широким епским замасима, некада су предочени у драмској форми или у умноженим гласовима призваних историјских и породичних актера, некада су историјски догађаји дају у врло кратким знацима, чак само помињањем година у којима су се одиграли одређени историјски догађаји. Поједини историјски догађаји се појављују у различитим рачунима и томовима *Злајној руни*, као и у различитим утварним приказима историје. Чак и у истим епизодама романа појављују се догађаји који су временски и просторно необично много удаљени. Тиме се наглашава циклични концепт времена у *Злајној руни*: све епизоде које су се било када појавиле на хоризонту историје постоје потом у непрекинутом људском искуству, стварајући антрополошки амалгам искуства.

Осим историјски утемељене фирмонаутике, Пекићев роман подразумева и време будуће, у коме ће се, после слома једног цивилизацијског искуства, наставити породична одисеја Његована:

Моје ће мешање у догађаје онерасположити љубитеље прича које саме себе тумаче. И оно ће бити грешка, коју ће солидарно платити хроничар и његова хроника ако је и само један њен читалац у мрком торбару утварног града, сред адријанопољске битке Бугара и Латина, године 1205, препознао Димитријевог сина и унука Стефана Млађег, у Буенос Аиресу, године 1981.¹⁸

Али роман, још пре, подразумева митске слојеве породичне аргонаутике. Да би били могући у историји, Његовани долазе из мита и у мит се поново враћају. Симеон ће постати Ноемис, вечни трговац ће постати митски кентаур. Материјалистичка цивили-

¹⁸ Борислав Пекић, *Злајно руно*, књ. VII, 551.

зација, утемељена на потреби за стицањем и поседовањем, неће означавати само непрекинуту потрагу за златним руном већ ће обликовати и историјску позорницу на којој ће у трагичкој конвулзији нестати сама та цивилизација. Наглашавајући како је желео да његов роман постане „субјективна визија историје грађанске класе, Београда и Србије”,¹⁹ Пекић епизоде митског или историјског трајања доживљава као архетипове повести о човеку дуге и противречне балканске историје изражене у многобројним ломовима и прекидима континуитета.

Као што је *Злајно руно* истрајна критика материјалистичке цивилизације, и то из самог средишта материјалистичког мита утемељеног у његовом дугом трајању и у његовој антрополошкој условљености, тако је, ништа у мањој мери, тако и критика линеарне концепције времена недвосмислено доводи у питање неколико утицајних митова модерне цивилизације. Линеарна концепција времена је, с једне стране, блиска идеји непрестаног прогресивизма. С друге стране, она је блиска идеји о непрестаном развоју материјалистичке цивилизације. С треће стране, она остаје у најближем односу са идејом историјског трајања као континуитета. Таква разумевање почива на изједначавање времена и историје, на одвајању историјског времена и његових митских извора, као и на поништавању цикличних токова људске историје. Залажући се за цикличност времена, Пекић уобличава јасну релацију мита и историје, прошлости и будућности, тачке из које се говори и свих временских одсека који јој претходе, људског искуства и слојева минулог времена које, управо зато што учествује у активном људском искуству, није неповратно минуло већ се враћа као могући или стварни облик историје. Уверен да је историја „оно што заувек умире, не остављајући иза себе веродостојне трагове којима би се наш разум безбедно могао обратити”,²⁰ Пекић у аутопоетичким есејима најчешће наглашава да *Злајно руно* није историјски роман: „Уместо хронолошког времена оно је у цикличном, уместо у дефинисаним просторима, оно је у историјским међупросторима.”²¹ Уместо историје, писац у први план истиче антрополошку димензију свог приповедања, мада не доводи у питање, ни у тренуцима када сумњичаво испитује могућности пуног сазнавања реалних садржаја историјских збивања, да се та антрополошка димензија обистињује једино у временским оквирима:

¹⁹ Борислав Пекић, *Злајно доба дијалога*, 61.

²⁰ Борислав Пекић, „Историјски роман и историјска реалност”, у: *Тамо где лозе њлачу*, Есеји, дневници, приредиле Љиљана и Александра Пекић, Службени гласник, Београд 2014, 51.

²¹ Исто, 59.

Мене не интересује историја по себи, већ оно иза ње, што је бира, покреће, упућује, командује, или оно што је инхибира. [...] Мене занима њена антрополошка, а не историјска функција. И зато ја то своје *Злајино руно* сматрам антрополошким, а не историјским романом.²²

Да би написао роман какво је *Злајино руно*, Пекићу су била потребна опсежна истраживања, како историографска, тако и језичка. Велика прича његовог романа, која започиње у миту и у мит се напакон враћа, после дугог пребивања у узбурканом историјском времену, почива на језику у који су упредени мноштвени гласови и слојеви балканских језика у конкретном историјском тренутку и у непрестаним историјским променама. Ту је, наравно, посебно значајан цинцарски језик и његови кроз балканску историју и балканску географију измењени одједи, али измештање из једног топоса радње у следећи нужно захтева и значајне језичке промене. Породица се мења, мењају се и имена њених чланова, па се у тим променама мења и сам њен језик. Језички слојеви у *Злајином руно* нису само у функцији језичке карактеризације јунака већ и у функцији временитости њихове друштвене ситуације: језик боји друштвени и историјски контекст Пекићеве књижевности, као и социјални и професионални статус његових јунака или слојеве њиховог идентитета. Језик је начин на који се историја памти и оживљава, преноси и тумачи објављујући се у Пекићевом роману како у гласовима Његована савременика тако и у многобројним симеонским утварама. Питање језика постаје тако питање најцеловитијег доступног искуства, али и отворено питање времена. У *Злајином руно* то је прворазредно питање које у различитим приликама наглашава и сам писац видећи проблем времена као основно питање романа.

У трговачком рачуну Његована увек стоје различита времена. Породична историја је могућа историја трговачког успона у оквиру различитих култура, у сталним сеобама и привременим трајностима, у градовима који су постали део породичног искуства и у људима који су долазили у породицу доносећи сопствена искуства и поглед на свет. Историјски токови опомињу Његоване да историја траје и у тренутку у коме говоре, обављају трговачке подухвате, праве трговачки салдо или преиспитују суму породичног искуства. Трговина се одвија у времену у коме породица траје. Трговачки подухвати, око којих израста њихова породица Његован, мењајући историјске декоре своје судбине, места и друштва својих трговачких операција, постају, гледани из временске перспективе,

²² Исто, 60.

породична историја и хроника грађанског друштва Балкана и Србије. То друштво нити може без своје историје, нити може да изађе на крај с њом. Док је трговина виђена из духа Његована као посао, као занат и страст, али и као економија трајања, друштво се, то Породични Дух јасно сагледава, непрестано мења тако да ни опрез најбољег трговачког духа не мора бити довољан. Историја долази у таласима, час нагло, као изненадни упад у затечену стварност, час као процес који се види, али му се тешко одолева. У градовима у којима се трговина изнова успоставља, увек с мишљу на успех и трајност, али и с бригом да су пропаст и немилост једнако извесни, упознају се и временом барем делимично стичу карактери и менталитети с којима се дели живот, судбина и посао, радње и берзе, догађаји и рачуни који никада нису довољно пресабрани. У све то уткани митови и предања некада су стари по пореклу, док су некада настали у новијим епохама историје. Пекићева слика грађанског друштва у мукама свог рађања и опстајања, од митских основа до нововековног стања, подразумева мноштво садржаја, међу њима је посебно упечатљиво српско позориште XIX века.

Све су то градивни елементи *Злајној руна*, наравно, нису сви дати у истој сразмери. Да би се испричала велика повест грађанске класе, Пекићу је било практично потребно све време овога света: од неких од најстаријих и оснивачких митова европске цивилизације, преко породичног мита о праизвору Његована, што је романескна конкретизација велике теме, онда преко историје у дугом трајању, и то трајању час исприповеданом у континуитету и са обиљем детаља, час исприповеданом ретроспективно, кроз говор сећања, реминисценција, докумената, историјске грађе, новинских исечака или кроз приповедну позицију Породичног Духа, до тренутка савремености у коме се Његовани, после свих митова, породичних предања и целе историје, срећу са својом судбином која је истовремено и судбина грађанског сталежа кога је у пишевој визији „напала плесан”.²³ Мада се Породични Дух пита о томе како да спасе породицу од историјске вододелнице које није свесна, мада се чланови породице окрећу трговачком послу, али и више него икада декадентном односу према животу, хоризонт будућности, као преосталог дела историјског времена, суштински остаје замрачен. „Јер, ма како горко и безнадежно звучало, и ма колико понижавало нашу жудњу за континуитетом и вечношћу, породице немају будућности. Породице имају само прошлост.”²⁴ Утолико Породични дух Његована у исто време јесте дух историјског иску-

²³ Борислав Пекић, „’Црноберзијанци’ или како сам дознао да је грађански сталеж напала плесан”, у: *Тамо где лозе њлачу*, 165.

²⁴ Борислав Пекић, *Злајно руно*, књ. I, 26.

ства. Кроз трајање породице он зна шта је било, у садашњем тренутку види трагично финале једне дуге и вијугаве породичне историје, док у спрегу та два временска тренутка зна или слуги шта би могло бити.

Иако балканског човека није могуће представити изван историје у чијим се различитим епохама налазио, развијао и пропадао, слика његове судбине није целовита ни изван митова који се налазе у корену балканске и европске цивилизације. Пекић се без устезања креће између различитих историјских формација, али и између мита и историје, па онда и митова различитих по постању или по улози коју се имали у обликовању искуства балканског и европског човека. Померајући се од историје према миту, Пекићеве приповедање у *Злајном руну* показује отвореност према најшире схваћеним димензијама постојања, које се у оптици овог писца никада не завршава само у оквирима историје, али и захтев за што је могуће целовитијим разумевањем човекове судбине у великим токовима времена. Прича се не помера према миту како би се митови још једном испричали и изнова упрели у савремено искуство човека Пекићевог света већ како би се, пре свега, разумела историја савремености и историја прошлости која је довршена у свему осим што траје у одјецима искуства. „Оно што ја чиним у ствари је несумњива ремитологизација и покушај да се друштвена историја и друштвена будућност, будућност човека, објасне његовом најдубљом прошлошћу, где је скривена његова покретачка истина”, каже Пекић.²⁵ Насупрот демитологизацији, која је од просветитељства до модерних времена често била покретачка сила књижевности и мишљења, Пекић посеже за ремитологизацијом као подухватом неопходним да се обнови једна велика прича и да се онда она, тако обновљена, поново суочи са савременим тренутком у коме пропаст једне цивилизације која дуго траје добија конкретне историјске обресе. Ти обриси би остали неразумљиви без укупне слике те цивилизације која је упоредо припремала и свој успон и свој пад, и бежала од властите пропасти и незадрживо јој хрлила у сусрет.

Пекић тако постаје хроничар митског и историјског времена, док његова критика материјалистичке цивилизације задобија савршену позорницу у процесу пишчеве ремитологизације света којим се тако предано бави.

Гојко Божовић
Издавачка кућа Архипелаг (Београд)
gojko.bozovic@arhipelag.rs

²⁵ Борислав Пекић, *У итрајању за Злајним руном*, 367.